Zoals ieder jaar proberen we ook dit jaar weer een thema in de orgelreis te verwerken. Met ons reisdoel Groningen en Friesland en een uitstapje naar Drenthe is het orgelbouwer Albertus Anthoni Hinsz (1704-1785) en zijn het orgels, die uit zijn werkplaats afkomstig zijn of waaraan hij een min of meer belangrijke bijdrage heeft geleverd, die centraal zullen staan.
Daarnaast maken we kennis met instrumenten van Müller, Schwartzburg, van Gruisen, Mitterreither en Maarschalkerweerd. Vanaf deze plaats wens ik u een boeiende en luisterrijke orgelreis toe.

Orgelbouwer Albertus Anthoni Hinsz

Albertus Anthoni Hinsz is in 1704 te Hamburg geboren. Zijn exacte geboortedatum is niet bekend. Evenmin weten we iets over zijn jeugdjaren. Aannemelijk is dat hij in eerste instantie een meubelmakersopleiding heeft gevolgd en daarna bij een orgelbouwer in de leer is geweest.
In de literatuur wordt aangegeven, dat zijn leermeester op orgelgebied waarschijnlijk Otto Dietrich Richborn (1674-1729) is geweest. Richborn was van 1697-1700 gezel bij de bekende orgelmaker Arp Schnitger (1648-1719), die na de dood van Berend Huss diens werkplaats in Stade had overgenomen en in 1682 naar Hamburg-Neuenfelde had verplaatst.
Richborn vestigde zich in 1700 als zelfstandig orgelmaker in Hamburg en zette als zodanig de traditie van Arp Schnitger in Hamburg en omgeving voort.
Van Richborn is onder meer bekend, dat hij in 1704 het Mariënorgel in Lübeck restaureerde, c.q. uitbreidde en van 1718-1721 een nieuw orgel in de St. Paulikirche in Hamburg bouwde. Hij overleed in 1729.
Hoewel niet aan de hand van archiefstukken is na te gaan, dat Hinsz in de leer is geweest bij Richborn, is onder andere de gelijkenis van de dispositie van het orgel in de St. Paulikirche met die van het orgel dat Hinsz voor Leens bouwde, een feit dat in die richting wijst.

In 1728 is Hinsz vanuit Hamburg naar Groningen verhuisd. Om welke reden en/of dat mede op advies van Jacob Wilhelm Lustig (geboren 1706 te Hamburg, overleden 1796 te Groningen), sinds 1728 organist van de Groningse St. Martinikerk is gebeurd, is niet meer te achterhalen.
Of Hinsz vanaf 1728 al als zelfstandig orgelmaker werkzaam was of wellicht nog in de jaren 1728-1729 samenwerkte met Frans Caspar Schnitger (1693-1729) is niet geheel duidelijk.
Feit is, dat hij in 1731 zijn eerste nieuwbouw orgel oplevert voor de kerk van Zandeweer, in welk orgel tevens enig pijpwerk van F.C. Schnitger aanwezig is.
In 1732 huwde Hinsz met Anna Maria Debbers, de weduwe van F.C. Schnitger. Was het aanvankelijk de bedoeling om naar Zwolle te verhuizen, uiteindelijk bleef het echtpaar toch in Groningen wonen.
Waarschijnlijk werd in 1732 tevens de voormalige werkplaats van F.C. Schnitger, die tot dan toe nog steeds in Zwolle gevestigd was, samengevoegd met de nieuwe werkplaats van Hinsz, gelegen in de Haddingestraat in Groningen.
Daardoor kwam ook het onderhoud van het vierklaviers orgel van de St. Michaelskerk in Zwolle bij Hinsz terecht. Het uiterlijk van dit orgel vormde een belangrijke inspiratiebron voor Hinsz, hetgeen onder andere merkbaar is aan de frontopbouw van de wat grotere orgels die hij bouwde voor Leens (1733-1734), Almelo (1754), Midwolda (1762), Harlingen (1776), Bolsward (1781-1785) en Uithuizermeeden (1785), maar ook in de vormgeving en afwerking van de klaviatuur.

In zijn werkbare periode bouwde Hinsz 24 nieuwe orgels. Hierbij kunnen grosso modo drie typen worden onderscheiden: tweeklaviers orgels met circa 30 registers en zelfstandig pedaal, tweeklaviers orgels met circa 20 registers en aangehangen pedaal en eenklaviers orgels met circa 8-13 registers en aangehangen pedaal. Het orgel van de Bovenkerk in Kampen vormt met zijn drie klavieren en aangehangen pedaal een buitenbeentje; een zelfstandig pedaal, alsmede een borstwerk werd in 1790 toegevoegd door de orgelmakers “Freytag & Snitger”.
Naast nieuwbouw heeft Hinsz ook vele oudere orgels veranderd of vergroot, zoals onder andere de orgels van de Martinikerk, Academiekerk en Pelstergasthuiskerk in Groningen, alsmede de orgels in Loppersum, van de Bovenkerk in Kampen, Noordbroek en de Reformierte Kirche in Leer.

Op 17 maart 1785 overleed Hinsz en op 22 maart daaropvolgend werd hij begraven in de Lutherse kerk in de Haddingestraat te Groningen. Zijn bedrijf werd voortgezet door Frans Caspar Schnitger jr. (1724-1799), die in 1788 een samenwerkingsverband sloot met Heinrich Hermann Freytag (1759-1811). Na het overlijden van F.C. Schnitger jr. werd de onderneming door H.H. Freytag alleen gevoerd. Na het overlijden van H.H. Freytag ging het bedrijf uiteindelijk over op diens zoon Hermann Eberhard Freytag, die de orgelmakerij in stand hield tot 1863.

In de meer dan vijftig jaar dat Hinsz als orgelmaker werkzaam is geweest, valt volgens dr. A.J. Gierveld (publicatie van Gierveld: Het Hinsz orgel te Leens 1983 en 1997) een duidelijke ontwikkeling te zien. Bouwde hij aanvankelijk orgels volgens de principes van Schnitger, geleidelijk aan wonnen invloeden vanuit de Hollandse orgelbouw aan betekenis en paste hij zich aan bij de zich wijzigende muzikale smaak en stijl. Gierveld onderscheidt hierbij twee periodes, waarbij de caesuur ligt rond 1750. Het uiterlijk van de orgels in de eerste periode wordt voor een belangrijk deel mede bepaald door het houtsnijwerk van Caspar Struiwigh die in 1747 overleed en waarmee Hinsz in de eerste periode veel heeft samen gewerkt.
Na het overlijden van Michaël Schwartzburg in 1748, die zich in 1727 als zelfstandig orgelmaker in Leeuwarden had gevestigd, namen de werkzaamheden van Hinsz in Friesland belangrijk toe en maakte hij onder andere kennis met het register Cornet, dat sindsdien steeds meer in zijn dispositie werd opgenomen. Na 1740 verdween geleidelijk aan het register Quintadeen 16 op het hoofdwerk om plaats te maken voor een meer grondtonig register de Bourdon 16. De samenstelling van de Mixtuur wijzigde in de latere orgels enerzijds door opname van een terts en anderzijds door een lagere samenstelling. Op het rugwerk werd in de latere middelgrote orgels het register Scherp niet meer gedisponeerd ten gunste van een Sesquialter, terwijl op het pedaal na het Almelose orgel (1754) de Mixtuur niet meer voorkwam.
Naast vernieuwingen bleven echter als uitgangspunten in de orgels van Hinsz gehandhaafd: dat ieder klavier (hoofdwerk en rugwerk) beschikte over een zelfstandig prestantenplenum (het hoofdwerk op 8-voets basis en het rugwerk op 4-voets basis) met daarnaast fluitregisters, aliquoten en tongwerken (op het hoofdwerk Trompet 8 en Vox Humana 8, in het rugpositief normaliter een Dulciaan 8). Indien er een zelfstandig pedaal aanwezig was, was dat rijk bezet met labiaal registers en tongwerken van onder meer 16', 8', 4' en 2' voets hoogte; een pedaalkoppel was daardoor niet nodig. Was in de pedaalbezetting van de vroegere orgels in navolging van de Schnitger traditie nog een Mixtuur opgenomen, in de latere orgels verdween deze of werd veelal vervangen door een fluitregister op 2-voets basis.
De klavieromvang liep aanvankelijk van C tot en met c3, waarbij het groot octaaf volledig was uitgebouwd. Bij orgels uit de tweede periode werd de klavieromvang uitgebreid tot d3 en in Harlingen (1776), Bolsward (1781) en in Roden (1780) zelfs tot f3. De pedaalomvang is bij alle Hinsz orgels van C tot en met d1.

Als orgelmakers die bij Hinsz in de leer zijn geweest en later als zelfstandig orgelmaker werkzaam zijn geweest, kunnen worden genoemd: Frans Caspar Schnitger jr. (1724-1799), die na de dood van Hinsz zijn werkplaats en gereedschappen erfde en diens bedrijf voorzette, Lambertus van Dam (1744-1820), Matthijs Hanssen Hardorff (ca. 1750-1802) en vermoedelijk ook Albertus van Gruisen (1741-1824). De laatste drie genoemden vestigden zich uiteindelijk in Leeuwarden en hebben voor een belangrijk deel de laat 18^{e}-eeuwse orgelhistorie in Friesland bepaald.

Maandag 20 september 2021, Hinsz-orgel Hervormde Kerk Midwolda

We starten onze orgelreis met een bezoek aan het Hinsz orgel te Midwolda, ofwel "A.A. Hintsorgel", zoals op de cartouche onder de middentoren van het hoofdwerk staat vermeld.
Het bestek voor het maken van het orgel dateert uit 1770. Het betrof een tweeklaviers orgel met vrij pedaal en in totaal 33 registers voor een aanneemsom van destijds 4700 Caroliguldens. De klavieromvang werd vastgelegd op C tot en met d3 en de pedaalomvang op C tot en met d1.

De toetsen moesten met ivoor worden belegd en de semitoetsen van ebbenhout worden gemaakt. Het orgel zou volgens bestek twee tremulanten krijgen: een snelle en een langzame, alsmede drie afsluitingen. De stemming was gelijkzwevend. Het instrument werd op 30 augustus 1772 ingespeeld. De orgelkast en de balgenkamer werden gemaakt door "kistemaker" Bekenkamp.
Hinsz onderhield het orgel tot aan zijn overlijden in 1785. In 1834 vond een reparatie plaats door Freytag en werd de Scherp van het rugwerk vervangen door een Fluit Travers 8. Voor het overige bleef het orgel tot 1897 nagenoeg ongewijzigd. Door de firma van Oeckelen werden in dat jaar onder meer de oude spaanbalgen vervangen door een magazijnbalg, werden metalen pijpen van het groot octaaf van de Gedekt 16 van het hoofdwerk en de Bourdon 16 van het pedaal vervangen door houten, werd de Fluit Travers van 1834 vervangen door een Viola di Gamba 8 en werden alle tongwerken doorslaand gemaakt. Tevens werden de frontpijpen gepolijst, de mechanieken verbeterd en werd het orgel opnieuw geïntoneerd.
In de jaren zestig van de vorige eeuw werd de orgelkast afgeloogd en werd een rode ossebloed kleur aangebracht. Een omvangrijke restauratie vond plaats 1971 door de firma Flentrop. Bij die gelegenheid werd onder meer een nieuwe Scherp geplaatst op het rugwerk ter vervanging van de Viola di Gamba en werd de gehele mechaniek gereviseerd. De bestaande magazijnbalg werd gehandhaafd, evenals de houten pijpen van de Gedekt 16 en de Bourdon 16.
Op 30 augustus 1972 werd het instrument weer in gebruik genomen. Nadien werden nog wijzigingen in de stemming en intonatiecorrecties aangebracht en in 2004 werd het instrument opnieuw geschilderd.
In 2018 werd besloten tot groot onderhoud, dat werd uitgevoerd door Orgelmakerij van der Putten. Bij die gelegenheid werden onder andere de ventielveren vernieuwd en iets lichter afgeregeld, waardoor de speelaard een stuk aangenamer werd. Tevens werden werkzaamheden uitgevoerd aan de Bazuin 16 (pedaal), de Trompet 8 (hoofdwerk) en de Dulciaan 8 (rugwerk), werd het labiaal pijpwerk nagezien en werd de in 1897 verwijderde tremulant van het rugwerk gereconstrueerd. Tenslotte werden enkele reparaties aan de orgelkast verricht. Op 5 september 2020 vond een officiële presentatie van het instrument plaats.

Maandag 20 september 2021, Orgel Hervormde Kerk te Loppersum

Het orgel van de Hervormde Kerk te Loppersum kent een lange historie.
Blijkens een opschrift op de huidige hoofdwerkkast dateert deze van 1562. Uit inscripties op pijpen in de middentoren van de hoofdwerkkast wordt afgeleid, dat in dat jaar Andreas de Mare een orgel met een 12-voets middentoren voltooide. Waarschijnlijk bezat het orgel tevens een borstwerk. Het orgelbalkon en het rugwerk op 6-voets basis worden rond 1590 gedateerd. Het orgel was zoals in die tijd gebruikelijk tevens voorzien van luiken.
In 1665 is het orgel verbouwd en uitgebreid door Hendrik Huisz. De klavieren kregen een omvang van C tot en met c3 en het pedaal van C tot en met c1. Het wordt aangenomen dat Huisz tevens in de hoofdwerkkast een vrij pedaal toevoegde en dat het aldus vergrote orgel ongeveer vijf en twintig registers telde.
In 1735 verkeerde het orgel in slechte staat en kreeg Hinsz de opdracht een nieuw hoofdwerk te maken met de daarbij behorende speel- en registermechaniek. Het vrij pedaal verdween bij die gelegenheid, zodat de 12-voets pijpen in de middentoren sindsdien geen functie meer hebben.
Ook de orgelkast van het hoofdwerk werd vernieuwd, de orgelluiken verdwenen en werden vervangen door zijwangen, terwijl tevens nieuw snijwerk werd aangebracht. De kast werd olijfgroen geschilderd en het snijwerk werd rijkelijk verguld. Het rugwerk bleef gehandhaafd in de toestand van 1665.
In 1803 werd het binnenwerk van het rugwerk vernieuwd door Heinrich Hermann Freytag. Het orgel telde na deze ombouw 20 registers, verdeeld over hoofdwerk en rugwerk; het pedaal was aangehangen.

In 1864 werd het orgel onder handen genomen door Petrus van Oeckelen. Hij verwijdde onder meer de windkanalen en veranderde de kleurstelling van het instrument: deze werd nu rijtuigzwart met veel goud bieswerk.
In 1912 werd de orgelkast afgeloogd en gingen alle oude kleurlagen verloren. De eiken delen werden naturel van kleur en de grenen delen werden donker gebeitst. In 1918 werd de oude windvoorziening vervangen door een nieuwe magazijnbalg. In 1929 en 1939 werkte orgelmaker Klaas Doornbos aan het orgel. In 1933 werd een windmotor aangebracht en geleverd door H. Dijksterhuis, elektriciteitsbedrijf in Loppersum en aangesloten door orgelmaker H. Vegter.
In de jaren 1958-1965 vond een restauratie, c.q. ombouw van het instrument plaats, die in de periode 1972-1974 tot een uitvoerige discussie in het tijdschrift "Het Orgel" leidde. Niet alleen de orgelkast en het orgelbalkon werden naar een vermeende 16e-eeuwse situatie teruggebracht en vrij hangend gemaakt, ook de klankrestauratie die in 1965 door de Firma Van Vulpen werd voltooid en die min of meer geïnspireerd was op die van een renaissance orgel, hield daarna de gemoederen bezig.
Na werkzaamheden in 1996 waarbij een gedeeltelijke reconstructie van het snijwerk plaatsvond, een nieuwe orgelbank werd gemaakt en iets betere zit achter het orgel werd gerealiseerd, bleef toch de wens naar een restauratie bestaan naar een toestand van de kas en het orgelbalkon zoals die was vóór 1958 en een klankretouchering die zoveel mogelijk aansloot bij het werk van Hinsz en Freytag.
Na de nodige fondsenwerving konden de werkzaamheden in 2017 van start gaan. De orgelkassen werden teruggeplaatst op hun oorspronkelijke plek en het orgelbalkon werd gereconstrueerd in de vorm van voor 1958. De oude kleurstelling van olijfgroen werd weer aangebracht. Het snijwerk werd hersteld en zo nodig aangevuld en daarna opnieuw verguld. Een nieuwe windmotor werd geïnstalleerd, de windkanalisatie werd opnieuw aangelegd, windladen en klaviatuur werden hersteld, een nieuwe tractuur werd gemaakt in de stijl van Hinsz en Freytag, een 1/5-komma middentoonstemming werd aangebracht en het merendeel van het pijpwerk werd geherintoneerd.
Het aldus gerestaureerde orgel werd opnieuw in gebruik genomen in het weekend van 27 tot en met 29 september 2019.

Dinsdag 21 september 2021, Maarschalkerweerd-orgel St. Martinuskerk te Sneek

(Info ontleend aan de website van de St. Antonius van Paduaparochie te Sneek)
Het hoofdorgel in de katholieke Sint Martinuskerk te Sneek is gebouwd in 1891 door de Utrechtse orgelmaker Maarschalkerweerd & Zoon.
Maarschalkerweerd was een leerling van Jonathan Bätz. Zijn eerste orgels tonen Bätz' invloed, maar al snel ontwikkelde Maarschalkerweerd een eigen stijl, met vrijstaande speeltafels en overblazende fluiten. Hij had oog voor ontwikkelingen in het buitenland: hij volgde het voorbeeld van Cavaillé-Coll door Barkermachines, verschillende winddrukken en orkestraal georiënteerde dispositities toe te passen. Het orgel in Sneek toont deze Franse invloed.
De bouwer leverde veel orgels aan de Rooms Katholieke kerken in Nederland. Het orgel is bekostigd uit een erfenis van Edon Jansz. Hollander, die zijn gehele vermogen aan de St. Martinusparochie naliet.
Aan het eind van de 19e eeuw bouwde Maarschalkerweerd een drietal orgels met een Frans-symfonische inslag. Dit waren in 1891 de orgels voor het concertgebouw te Amsterdam en Sneek St. Martinus (gelijktijdig gebouwd) en in 1893 Delft St. Joseph, thans Maria van Jesse.
Het Sneker orgel was met 27 registers, verdeeld over twee klavieren en vrij pedaal, het kleinste van deze drie, maar is wel vrijwel gaaf bewaard gebleven; de andere twee instrumenten hebben in de loop der tijd de nodige veranderingen ondergaan.
In 1891 kon op 26 februari het orgel in gebruik worden genomen. Aangezien de kerk met een travee verlengd zou worden, kwam het orgel te staan in een voorlopige kast tegen de westelijke sluitmuur. De kerk is nooit voltooid en het orgel bleef in zijn voorlopige opstelling gehandhaafd. In het verleden is het orgel diverse malen met de ondergang bedreigd, maar het bleef bij praten daarover. Men heeft er bijna 40 jaar niets aan gedaan en dat is de redding van het orgel gebleken.

Toen in 1984 pastoor Van Ulden in de Sint Martinusparochie aantrad heeft hij de waarde van het instrument onderkend en de aanzet tot herstel gegeven. Na het nodige lapwerk om het orgel weer aan de gang te krijgen, volgde een opknapbeurt door orgelmaker Wim te Groen uit Sneek, die het nodige achterstallige onderhoud verrichtte.
De in 1984 in dienst gekomen organist Frits Haaze begon het orgel concertmatig te gebruiken. Zo kwam het instrument weer in de belangstelling te staan Een algehele restauratie werd voorbereid. Hiervoor werd als adviseur Jan Jongepier aangetrokken. De firma Flentrop te Zaandam heeft vanaf het najaar 1995 tot maart 1997 het orgel gerestaureerd.
Nadat het orgel door Flentrop is gerestaureerd, blijkt de klankarchitectuur hoogst interessant te zijn. Bijvoorbeeld: de boventoonrijke klank van de Prestant 8 en de Octaaf 4 vormen de basis voor de Mixtuur. Quint 3 en Octaaf 2 klinken wat ronder en zorgen daarmee voor de aansluiting van de Cornet. De verbinding tussen Hoofdmanuaal en Zwelwerk kan worden gerealiseerd met behulp van deze minder intensieve Hoofdmanuaalklank
Het orgel is nu weer in de staat van 1891 en mag zich verheugen in een stijgende populariteit. Niet alleen de parochie is er trots op, maar in het concertcircuit wordt het door menig organist uit binnen- en buitenland graag bespeeld.

Dinsdag 21 september 2021, Hinsz-orgel in de Martinikerk te Bolsward

Het orgel in de Martinikerk te Bolsward is gefinancierd uit een schenking door burgemeester Franciscus Elgersma van Bolsward en zijn neef Nicolaas Elgersma ten bedrage van in totaal 22.000 guldens. Nadat het oude orgel in 1777 aan de hoogst biedende was verkocht, kreeg A.A. Hinsz de opdracht het nieuwe orgel te maken. Timmerman Jan Noteboom uit Leeuwarden maakte de kast; de beelden op de kast zijn het werk van beeldhouwer Hermanus Berkebijl uit Leeuwarden De lampet onder de rugwerkkast werd gemaakt door Adolph Schaack uit Bonn.
Op 19 juni 1781 werd het orgel gekeurd door de organisten Johannes Henricus Tammen uit Groningen en Jan Feddema uit Harlingen. De schenker Nicolaas Elgersma mocht gedurende zijn hele leven het instrument bespelen, zo vaak hij wilde, waartoe hij een sleutel van de kerk en het orgel kreeg.(Franciscus Elgersma overleed in oktober 1775 en heeft de totstandkoming van het orgel niet meegemaakt).
Bij de oplevering had het orgel twee klavieren en een vrij pedaal en omvatte de dispositie 34 registers, 2 tremulanten en 3 afsluitingen. De windvoorziening bestond uit 6 blaasbalgen.
Het onderhoud was van 1782 tot 1799 in handen van Franz Caspar Schnitger en werd na diens overlijden tot 1812 uitgevoerd door Heinrich Hermann Freytag.
Na werkzaamheden door Freytag in 1800, 1802 en 1805, waarbij onder meer de Vox Humana op het hoofdwerk werd vervangen door een Fagot 8 en onderhoudswerkzaamheden door Albertus van Gruisen in de periode 1812 tot 1838, voerde de Friese orgelmakersfirma Van Dam in 1860-1861 een belangrijke wijziging door. Naast andere werkzaamheden werd er een derde manuaal met acht registers toegevoegd, geplaatst als bovenwerk. Bovendien werden een paar dispositiewijzigingen aangebracht. Op 18 augustus 1861 werd het herstelde en vergrote orgel in gebruik genomen.
Vanaf 1881 tot 1888 was het instrument in onderhoud bij de firma Ypma uit Bolsward. Zij voerden in die periode ook enkele dispositiewijzigingen uit: op het rugwerk werd de Scherp vervangen door een Melophone 8 en op het pedaal de Roerquint 6 vervangen door een Salicionaal 8.
Na 1889 kwam het instrument in onderhoud bij de firma Bakker & Timmenga te Leeuwarden. In 1918 voegden zij een Voix Céleste 8 toe op het bovenwerk en plaatsten zij het bovenwerk in een zwelkast. In 1922/1923 werd een elektrische windmachine geïnstalleerd, waardoor de balgentreder overbodig werd.

Van 1953-1955 is het orgel door de firma Flentrop uit Zaandam volledig gerestaureerd. Alle wijzigingen van na 1861 werden ongedaan gemaakt; op het hoofdwerk werd opnieuw een Vox Humana 8 geplaatst. Het bovenwerk van Van Dam bleef gehandhaafd; alleen werd de Salicet 4 van het Bovenwerk omgeïntoneerd naar een Prestant 4. De windkanalen die Van Dam had aangebracht, bleven eveneens gehandhaafd. Er werd tevens een modern pedaalklavier aangebracht. In afwijking van de oorspronkelijke situatie bleef het rugwerk bespeelbaar vanaf het eerste klavier en het hoofdwerk vanaf het tweede. In 1976 werd de windlade van het bovenwerk gerestaureerd.
In 2002 is een begin gemaakt met een veelomvattende restauratie. De eerste fase (restauratie van de windladen en een deel van de speel- en registermechanieken) werd uitgevoerd door Verschueren Orgelbouw uit Heythuysen.
De tweede fase werd in 2015/2016 uitgevoerd door Flentrop Orgelbouw. Deze tweede fase omvatte de restauratie van de balgen, de balgenkamer, de windkanalen, de orgelkas, de speeltafel, de tot dan toe nog niet gerestaureerde onderdelen van de speel- en registermechanieken en het pijpwerk. Het pedaalklavier uit 1955 werd bij die gelegenheid vervangen door een historisch pedaalklavier uit de achttiende eeuw, dat in bezit was van Ton Koopman en door hem aan de kerk geschonken werd. Op 22 oktober 2016 is het orgel weer in gebruik genomen.

Dinsdag 21 september 2021, Hinsz-orgel in de Grote Kerk te Harlingen

Aangenomen wordt dat Albertus Anthoni Hinsz samen met de architect van de kerk de plaats voor het orgel in het op 1 januari 1775 in gebruik genomen nieuwe kerkgebouw heeft kunnen bepalen, waardoor Hinsz een perfect in de ruimte passend instrument kon bouwen.
De bouw, die voor een bedrag van 6400 guldens door Hinsz was aangenomen, verliep zo voorspoedig dat op 11 september 1775 de eerste pijp in het rugwerk kon worden geplaatst door freule Agatha van Plettenberg. Na deze gebeurtenis ging het gezelschap een hapje eten in de stad, waarna men naar de kerk terug keerde. Tijdens de maaltijd hadden Hinsz en zijn medewerkers een heel register in het rugwerk geplaatst, zodat de freule voor het eerst een wijsje op het nieuwe instrument kon spelen.
Ruim een half jaar later was het orgel gereed en op dinsdag 30 april 1776 werd het officieel in gebruik genomen, waarna Hinsz zijn laatste termijn kreeg uitbetaald. Ook de Harlinger houtsnijder/ timmerman Johann Georg Hempel kreeg zijn deel voor het geleverde snijwerk. Het orgel had uiteindelijk in totaal iets meer dan 6500 caroliguldens gekost.
Tot aan zijn overlijden in 1785 was het instrument in onderhoud bij Hinsz, daarna kreeg Albertus van Gruisen (1741 – 1824) uit Leeuwarden het onderhoud en vanaf 1811 de orgelmakers L. van Dam eveneens gevestigd te Leeuwarden. Misschien had de bouw door van Dam van het orgel te Midlum (eveneens 1811) hier iets mee te maken. Maar in 1815 voerde weer van Gruisen eerste herstelwerkzaamheden aan het orgel uit, waarbij hij onder andere de toonhoogte op a = 430 bracht door de kapot gestemde bovenranden af te snijden.
Nadat in de jaren 1840 – 1841 de Harlinger orgelmaker Melchior Schrage aan het orgel had gewerkt, kwam vanaf 1842 het onderhoud weer bij van Dam terecht, maar na onenigheid over door van Dam verrichte werkzaamheden, werden de contacten met van Dam verbroken en kwam vanaf 1853 het onderhoud in handen van de Leeuwarder orgelmaker Willem Hardorff (1815 – 1899).
In 1864 voerde orgelmaker Petrus van Oeckelen (1792 – 1878) een grote reparatie aan het orgel uit en bracht tal van wijzigingen aan. Zo werden onder meer alle tongwerken vervangen, werd de toonhoogte gebracht op a= 435, verdwenen de Quintadeen 8, Nasat 3, Octaaf 2, Scherp, Sexquialter en Dulciaan 8 van het rugwerk ten faveure van meer "eigentijdse" registers als Viola di Gamba 8, Violon 8, Salicional 4 en Calcodion 8, werd de samenstelling van de Mixtuur en de Cornet van het hoofdwerk gewijzigd en werd de pedaaldispositie aangepast.

Tot in het begin van de twintigste eeuw bleef het orgel in onderhoud bij de firma van Oeckelen. Vanaf 1910 komt echter de firma van Dam weer in beeld en bekend is dat Pieter van Dam in 1916 uitgebreide werkzaamheden aan het orgel verrichtte, waarbij onder andere de manualen hoger gelegd werden, het pedaal werd vernieuwd, in het rugwerk een Voix Célèste werd geplaatst ter vervanging van de Flageolet 1 en op het hoofdwerk de Quint 6 plaats maakte voor een Violoncel 8. Van 1938 tot 1939 werd het orgel onder handen genomen door de firma De Koff uit Utrecht, wat gepaard ging met wederom vervanging van diverse registers en andere werkzaamheden.
In 1983 volgde een restauratie van de windlade van het rugwerk door de firma Flentrop, die inmiddels het onderhoud van het orgel had gekregen en in 1971 al de windladen van het hoofwerk had gerestaureerd. Vanaf 2000 werden door Flentrop velerlei werkzaamheden aan het orgel verricht; niet alleen aan de orgelkas en het snijwerk, maar ook aan de klaviatuur, de tractuur, de windkanalen en de vijf spaanbalgen. De tremulanten werden gereconstrueerd, evenals de drie afsluiters. Er kwam een nieuw eiken pedaalklavier en er werd een nieuwe windmotor geïnstalleerd. De pedaalladen werden gerestaureerd en veel in de loop der tijden verplaatst pijpwerk werd weer op zijn oorspronkelijke plaats terug gezet.
In alles werd er naar gestreefd het instrument qua technische staat zo veel mogelijk terug te brengen in de situatie zoals Hinsz het in 1776 had opgeleverd. In 2001 waren die werkzaamheden afgerond en op 27 mei 2001 werd het technisch gerestaureerde orgel weer in gebruik genomen.
Inmiddels waren al plannen gemaakt en werd onderzoek verricht om het orgel ook qua klank te reconstrueren naar het klankbeeld van 1776. Op 2 april werd daartoe een contract getekend met Flentrop orgelbouw voor reconstructie van de labiale registers en op 28 mei 2009 volgde een contract voor acht nieuwe tongwerken. De omvangrijke werkzaamheden betreffende het pijpwerk, eindigend met de intonatie en stemming daarvan, waren in juli 2011 afgesloten. Na keuring van het gerestaureerde orgel in de laatste week van september kon op 1 oktober 2011 het geheel gereconstrueerde Hinsz-orgel weer officieel in gebruik worden genomen.

Dinsdag 21 september 2021, Van Dam-orgel in de Martinikerk te Franeker

(Onderstaande tekst betreft een verkorte versie van een Internetartikel van de hand van Jochem Schuurman)
Omdat het orgel dat door Johannes Radecker in 1721-1722 in de Martinikerk te Franeker was gebouwd in de loop der jaren steeds slechter bespeelbaar werd, kregen de Gebr. L.J. en J. van Dam uit Leeuwarden in 1838 de opdracht een nieuw orgel te bouwen met gebruikmaking van pijpwerk uit het voormalige Radecker-orgel.
Lambertus van Dam begon in 1777 als orgelmaker in de stad Groningen, maar omdat hij in Friesland zicht had op meer opdrachten, vestigde hij zich in 1779 in Leeuwarden, waarmee een lange en belangrijke periode in de Friese orgelbouw aanbrak: tot in de vroege 20e eeuw hebben de orgelmakers Van Dam veel werk van grote kwaliteit gemaakt. De Gebroeders Luitjen Jacob en Jacob van Dam waren de zonen van Lambertus en vertegenwoordigden van 1820-1846 de tweede generatie orgelmakers Van Dam.
Jacob van Dam overleed onverwacht in 1839. Luitjen Jacob zette het bedrijf onder de oude naam L. van Dam & Zonen voort. In 1842 werd het huidige orgel voor Franeker voltooid. Op het hoofdwerk was op dat moment nog een gereserveerde plaats voor een extra register.
Het werd een orgel met een groot, majestueus front, met een Prestant 16 in de pedaaltorens.
De indeling van het front is kenmerkend voor de tweede generatie Van Dam: de grootste pijpen staan in de zijtorens en de middentoren is gedeeld en bevat een opvallend groot aantal pijpen. Het orgel kostte uiteindelijk 7.733,40 gulden. De keuring van het nieuwe orgel en het orgelspel tijdens de ingebruikname werd verzorgd door S.A. Hempenius, organist van de Grote Kerk te Zwolle. In 1857 plaatste Van Dam (inmiddels de derde generatie) een Fagot 16 op de gereserveerde plaats op het hoofdwerk.

In 1915 vond een aantal wijzigingen in de dispositie van het orgel plaats door L. van Dam & Zn, vanaf 1904 geleid door Pieter van Dam, de vierde en laatste generatie van de orgelmakers Van Dam. De in 1857 geplaatste Fagot 16 werd bij die gelegenheid vervangen door een Violoncel 8 en de Quint 3 door een Aeoline 8. Buiten het bestek om leverde P. van Dam een nieuwe Viola di Gamba 8' discant voor het bovenwerk. Tenslotte werd een nieuwe pedaalkoppel aan het hoofdwerk aangebracht, die over het hele pedaalklavier liep. Op 15 oktober 1915 werd het orgel opnieuw in gebruik genomen.
In 1938 werd D. Ch. Kreger benoemd als organist van de Martinikerk. Direct na zijn benoeming gaf Kreger aanwijzingen voor nieuwe veranderingen van de dispositie van het orgel. Zo werd in 1938 door de Firma Pannekoek uit Leeuwarden de Mixtuursamenstelling veranderd, waardoor deze hoger werd en het tertskoor verdween. Verder werd ook de samenstelling van de Cornet gewijzigd en de Holpijp van het hoofdwerk van roeren voorzien. De Violoncel 8 uit 1915 werd vervangen door een Holfluit 4 en de Viola di Gamba uit 1915 werd vervangen door een Nazart 3; de Dulciaan uit 1842 maakte plaats voor een Basson-Hobo 8. Tenslotte werd het bovenwerk in een zwelkast geplaatst.
In 1952 werd (ook onder auspiciën van Kreger) door G. van Leeuwen en Zn. een Scherp op het bovenwerk geplaatst en verhuisde de Nazart 3 naar het hoofdwerk en verving daar de Aeoline 8' uit 1915.
In 1993 schreef Jan Jongepier een rapport over het orgel in de Martinikerk in Franeker, waarin hij uitlegt dat op dat moment "de visie is gegroeid dat alle objecten uit het verleden een eigen, gelijkwaardige plaats hebben in ons cultuurbezit. De benadering van een historisch object dient zonder subjectieve vooringenomenheid te geschieden!". Vanuit die achtergrond pleitte Jongepier voor een restauratie van het orgel waarbij (naast het herstellen van een aantal technische gebreken) het concept van 1842 volledig werd hersteld. Deze restauratie vond in de jaren1996-1998 plaats door Bakker & Timmenga uit Leeuwarden, de orgelmakerij die het orgel nu nog steeds in onderhoud heeft. Alle dispositiewijzigingen uit 1915, 1938 en 1952 werden weer ongedaan gemaakt.
Van 1996 tot 1997 werd tevens alle schilderwerk aan de frontzijde schoongemaakt en bijgewerkt, alle verguldwerk vernieuwd, bladgoud op de labia van de frontpijpen aangebracht, het hoofdgestel gemarmerd, werden de zijkanten en onderkant van de balustrade geschilderd en werden de zuilen bijgewerkt.
Op 7 mei 1998 werd het orgel weer in gebruik genomen door de toenmalige organist van de Martinikerk, Theo Jellema.

Woensdag 22 september 2021, Muller-orgel Grote Kerk Leeuwarden

(Info ontleend aan diverse websites op Internet)
Het huidige orgel is gebouwd in de jaren 1724 – 1727 door de Amsterdamse orgelbouwer die afkomstig was uit de Harz in Duitsland, Christian Müller. Op 2 juni 1724 kreeg de organist van de Grote Kerk, Rynoldus Popma van Oevering, opdracht om in Holland "sigh naukeurigh te informeeren, na de nieuwste soort en modellen van orgelen, en de beste meesters om te maken, mitsgaders de prijsen" .
Popma van Oevering kwam in Amsterdam in contact met Christian Müller die daar reeds een zekere faam genoot. Op 21 juli kwam Müller naar Leeuwarden om met de commissie die het stadsbestuur had benoemd verder te onderhandelen. Müller had een tekening meegenomen en reeds op 28 juli werd het contract getekend. Het orgel zou bestaan uit 3 klavieren, een vrij pedaal en over 37 registers beschikken.
Vrij spoedig begon men met de bouwkundige aanpassingen van de kerk. Het nieuw te bouwen instrument zou komen te staan aan de westzijde van de kerk waardoor het grote raam dat daar aanwezig was moest worden dichtgemetseld. Ook moest tegen de westgevel een uitbouw gebouwd worden waar de acht grote blaasbalgen geplaatst zouden worden, het z.g. balgenhuis.
In augustus 1725 werd het hout voor de orgelkas gekocht, die werd vervaardigd naar ontwerp van de orgelbouwer in overleg met hem en onder leiding van stadstimmerman Claes Bockes Balck. De orgelkas kwam te rusten op vier zuilen van Bremersteen.

In december 1725 verhuisde de orgelbouwer voor de bouw van het orgel met zijn gezin en enkele knechten naar Leeuwarden, al waar zij zich op 16 december 1725 lieten inschrijven als lidmaat van de Lutherse gemeente.
Na veertien maanden bouwtijd was het instrument zover klaar dat op 19 maart 1727 de keuring kon plaats vinden door de organisten Nicolaas Woordhouder, organist van de St. Laurenskerk te Rotterdam, Petrus Havenga, organist van de Martinikerk te Groningen en Rynoldus Popma van Oeveringh, organist van de Jacobijnerkerk. Ze brachten op 25 maart 1727 een zeer positief rapport uit.
De kas werd tussen 1727 en 1773 in een Venetiaans-rode kleur geschilderd.
Vanuit de kerk kan men 230 (front)pijpen tellen, maar het binnenwerk bevat ook nog zo'n 2252 pijpen. Op het orgel staan drie manshoge beelden voorstellende Geloof, Hoop en Liefde met daartussenin twee bazuin blazende engelen. Dit beeldhouwwerk is van de hand van de beeldhouwer Gerbrandus van der Haven terwijl de kleinere figuren op het rugpositief vervaardigd zijn door Jacob Sydes Bruinsma die enkele jaren later ook het snijwerk onder het orgel met daarin het wapen van de stad maakte.
Uiteraard vonden sinds 1727 diverse malen reparaties aan het orgel plaats en werd door het wijzigen van registers het instrument aan de veranderde smaak aangepast. Zo werkten in de loop der tijd onder andere aan het orgel
- Albert van Gruisen in 1778 (reparatie van de balgen en windkanalen, het opnieuw beleren van de van de voorslagen van de windladen en het vervangen van de pulpeten);
- Lambertus van Dam & Zn. in 1802 (herstel windladen en mechanieken, herstel ingescheurde pijpen en vervanging van diverse registers):
- Gebr. Luitjen en Jacob van Dam in 1821/22 (uitgebreide restauratie en vervanging van vier stemmen en gelijkzwevende temperatuur aangebracht);
- Fa. L. van Dam & Zn. tussen 1850 en 1852; acht nieuwe balgen geplaatst en in 1856 een nieuw pedaalklavier;
- Gebr. Luitjen en Jacob van Dam in de periode 1883/85 (onder andere: drie nieuwe handklavieren (C-g3) en pedaalklavier (C-d1) gemaakt, alle manuaal-windladen vernieuwd, mechaniek en registertractuur ingrijpend veranderd, nieuw pijpwerk door de manuaaluitbreiding (c3 naar g3) bijgemaakt, frontpijpen, tongwerken, blaasbalgen, kanalen etc. hersteld, ingrijpende intonatiewijzigingen uitgevoerd, drie nieuwe koppelingen aangebracht en diverse registerwijzigingen doorgevoerd);
- NV Orgelfabriek P. van Dam in 1928; grote herstelling, gehele orgel op normale toonhoogte gebracht: a1 = 870;
- Fa. Spanjaard in 1934 en 1938 (diverse register aanpassingen, poging tot herstel van de oude dispositie, toonhoogte verlaagd en opschuiven van het pijpwerk).
Tijdens de vorige kerkrestauratie (1972 –1976) is het instrument weer naar zijn oorspronkelijke staat gerestaureerd door de Leeuwarder orgelmakers Bakker & Timmenga. Ook de orgelkas kreeg toen weer de originele kleur (Venetiaans rood) terug.
In het najaar van 2002 is het instrument schoongemaakt, gerepareerd en gestemd. Ook is toen een nieuwe tremulant voor het Bovenwerk gemaakt en zijn de registernamen ter weerszijden van de klavieren in goud vernieuwd.

Woensdag 22 september 2021, Schwartzburg-orgel in de Waalse kerk te Leeuwarden

(Info ontleend website Orgelleeuw, Stichting Orgelconcerten grote kerk te Leeuwarden)
Het orgel van de Waalse kerk, geschonken door prinses Anna Louisa van Hessen-Kassel, dochter van de Engelse koning George van Hannover, werd gebouwd door Johann Michaell Schwartzburg (1696-1748) en is het grootste instrument dat hij heeft gemaakt. Van zijn hand bestaan nog instrumenten in Wolvega, Burgwerd en Morra.

Schwartzburg was in 1725 met orgelbouwer Christian Müller meegekomen naar Leeuwarden om te assisteren bij de bouw van het orgel in de Grote Kerk. Na het gereedkomen van dat instrument in 1727 bleef Schwartzburg achter in Leeuwarden en begon hij als orgelmaker voor zichzelf. Hij stierf in 1748.
Het orgel in de Waalse kerk was op 29 april 1740 gereed en bezat bij aflevering twee klavieren: een hoofdwerk en een onderpositief. Het werd op 1 mei 1740 in gebruik genomen en was van 1741 tot 1762 in onderhoud door Reijnold Popma van Oevering.
In 1854 werd het instrument gemoderniseerd door de orgelmakers van Dam uit Leeuwarden. Zij veranderden het onderpositief in een groter nevenwerk waar bij de orgelkas verdiept werd en voerden tevens diverse dispositiewijzigingen door.
In 1950 werd het orgel gerestaureerd en nogmaals ingrijpend gewijzigd door de orgelmaker Flentrop te Zaandam.
Uit een door Jan Jongepier in 1986 opgesteld rapport bleek, dat de werkzaamheden van 1950 desastreus waren voor het orgel en dat het instrument feitelijk onbespeelbaar was geworden. In het kader van de kerkrestauratie werd eind jaren tachtig van de vorige eeuw de orgelkas met het snijwerk uit 1740 hersteld en werden de oorspronkelijke kleuren weer aangebracht op de orgelkas en de balustrades.
Voor het orgel werd een restauratieplan opgesteld en ingediend, dat uiteindelijk werd uitgevoerd door de Firma Bakker & Timmenga uit Leeuwarden in 2001/2002 waarbij de in 1854 ontstane situatie werd gereconstrueerd.

Woensdag 22 september 2021, Mitterreither-orgel in de Koepelkerk te Berlikum

(info ontleend aan Website Orgeldatabase)
Het orgel werd in 1780 door Johannes Mitterreither gebouwd als eenklaviers instrument met aangehangen pedaal. Het had 14 stemmen. Het werd in gebruik genomen op 16 juli 1780.
In 1854 werd het instrument door Hardorff gerestaureerd en uitgebreid met een nieuw bovenwerk, waarna het op 20 augustus 1854 weer in gebruik werd genomen.
Nadat wijzigingen aan het instrument hadden plaats gevonden in 1894 door Sybrand Adema en P. van Dam in 1929 werd het orgel in 1949 gerestaureerd door J. Reil.
Onder advies van Klaas Bolt werd in 1979 door de firma Reil met een nieuwe restauratie gestart met als uitgangspunt een reconstructie van het oorspronkelijke werk, zoals het in 1780 was opgeleverd. Op 14 december 1980 kon het instrument weer feestelijk in gebruik worden genomen.
In 2015 is het orgel wederom gerestaureerd door de firma Reil, deze keer onder advies van Theo Jellema. Bij de restauratie is het orgel technisch geheel hersteld. Verder werd de temperatuur gewijzigd en is een transpositieklavier toegevoegd. Op 22 januari 2016 werd het orgel weer in gebruik genomen met een bespeling door Theo Jellema.

Woensdag 22 september 2021, Van Gruisen-orgel St. Maartenskerk te Hallum

Met de bouw van het orgel werd in 1810 begonnen door Albertus van Gruisen. Op 31 januari 1811 vond de ingebruikneming plaats. Het orgel bezat bij de oplevering twee klavieren en een aangehangen pedaal en telde 22 registers, verdeeld over hoofdwerk en rugwerk. Het is het grootste orgel dat door hem werd gebouwd.
In 1871 werd door orgelbouwer Harddorff een vrij pedaal met vier registers aan het orgel toegevoegd. Tevens werden toen de spaanbalen vervangen door een magazijnbalg.
Na diverse (dispositie)wijzigingen en herstelwerkzaamheden in de twintigste eeuw werd het instrument in twee fasen gerestaureerd door Bakker & Timmenga in 2003 en in 2013-2014. Doel was het oorspronkelijke klankbeeld zo veel mogelijk te herstellen met behoud van het pedaal uit 1871. De magazijnbalg uit 1871 werd opnieuw beleerd en voor het pedaal werd een aparte nieuwe balg gemaakt. Het pedaal en de orgelbank werden in stijl nieuw gemaakt, de orgelkas werd gerestaureerd, evenals het schilderwerk aan de orgelkas.

Daarnaast werd van de gelegenheid gebruik gemaakt om de ligging van de klavieren met zes centimeter te verhogen, waardoor een "betere zit" achter het orgel werd gecreëerd. Op 24 oktober 2014 werd het gerestaureerde instrument weer officieel in gebruik genomen.

Donderdag 23 september 2021, Orgel te Midwolde

(Info betreft samenvatting van een Internetartikel door Jan van Biezen en Koos van de Linde)
Het oorspronkelijke orgel van Levijn Eekman
Het orgel van Midwolde is van oorsprong een huisorgel, in 1630 gebouwd door Levijn Eekman. In de kleppenkast van het instrument vinden we zijn "naamkaartje":
-- Levijn Eekman, blombergensis, Orgelmaecker zu Amsterdam, Anno 1630 --
Hieruit blijkt dat deze bouwer afkomstig was uit Blomberg, niet ver van Detmold, of uit Blomberg in het Oostfriese Harlingerland, beide in Duitsland. Op zijn laatst in 1630 moet hij zich in Amsterdam hebben gevestigd. Eekman stierf in 1638.
In het huidige orgel van Midwolde zijn nog belangrijke delen van Eekmans huisorgel bewaard gebleven. Wat thans als onderkast dienst doet, is in hoofdzaak nog de oorspronkelijke kast van het Eekman-orgeltje.
Ook de windlade is in principe nog die van Eekman. Thans ligt zij in de bovenkast, maar oorspronkelijk lag zij direct onder het klavier. De uiteinden van de slepen staken door de nog aanwezige gaten in de zijwanden van de Eekman-kast naar buiten.
Tenslotte is één en ander van Eekmans pijpwerk bewaard gebleven, en wel delen van een Holpijp 4', een Octaaf 2' en een Mixtuur.
De verbouw door Andreas De Mare
Omstreeks 1660 heeft Andreas de Mare het huisorgel van Eekman verbouwd tot het orgel zoals dat in zijn huidige gedaante in de kerk van Midwolde staat. In de kleppenkast van het instrument vinden we ook van hem een "naamkaartje":
-- Andreas d'Mare Orgelmaker ende organist tot Bedum --
Van deze bouwer is slechts weinig bekend. Uit archivalia weten we dat hij in de tweede helft van de zeventiende eeuw werkzaamheden verrichte aan verschillende orgels in de provincie Groningen.
De Mare heeft de kast van Eekman gebruikt als onderkast bij een nieuw vervaardigde bovenkast. Deze bovenkast met haar beschilderde luiken is nog in haar geheel aanwezig. Hierin plaatste De Mare de lade van Eekman, waarop hij nog plaats vond voor twee registers meer dan het viertal waarvoor de lade oorspronkelijke diende.
De Octaaf 2' en de Mixtuur nam hij onveranderd over. Eekmans Holpijp 4' schoof hij op en vulde hij aan tot een Holpijp 8'. Het tongwerk liet hij vervallen. Hij voorzag het instrument van een Prestant 4' met nieuw pijpwerk in het front en bij elkaar gezocht bestaand pijpwerk - onder andere van Hagerbeer - op de lade. Verder voegde hij toe een Nasard 1 1/2' in de bas plus een Sesqualter 2 sterk in de discant, alsmede een doorlopende Quint 1 1/2'. Van al dit pijpwerk is het nodige bewaard gebleven.
Het klavier had de omvang CDEFGA-c'''. De registers waren gehalveerd met de scheiding tussen c' en cis'. De toonhoogte lag ongeveer een halve toon boven de thans gebruikelijke. Het instrument was waarschijnlijk gestemd in de middentoonstemming.

Verval en restauratie van het orgel
Bij de jongste restauratie door A.H. De Graaf in 1986 is het orgel in de toestand van De Mare teruggebracht. Er is aanleiding om te veronderstellen dat de dispositie van De Mare reeds in de eerste helft van de negentiende eeuw door een onkundige chaotisch was gewijzigd. Bij de jongste restauratie door Albert de Graaf te Leusden werd het na De Mare geplaatste pijpwerk verwijderd, het oude pijpwerk hersteld en het ontbrekende pijpwerk in bijpassende factuur en mensuur bijgemaakt.
De registermechaniek was in 1912 door de firma van Oeckelen gewijzigd; deze had ter weerszijden van de klavierbak aanbouwtjes voor de trekkers aangebracht. Vóór van Oeckelen was er een registermechaniek met verticale bedieningshevels, die aan beide zijden onder de bovenkast uitstaken.

Deze constructie kan niet van De Mare zijn geweest, aangezien zijn consoles er voor moesten worden vernield. Bij de restauratie is - bij gebrek aan aanwijzingen voor de originele situatie - naar een esthetisch en praktisch bevredigende oplossing gestreefd.
De bestaande, niet originele windvoorziening werd gehandhaafd. Het uit latere tijd daterende klavier werd in een meer bij de tijd van De Mare passende vorm gebracht.
In 2013 werden onderhoudswerkzaamheden uitgevoerd door Orgelmakerij Van der Putten uit Winschoten, waarbij tevens een "Nachtigaal" werd geplaatst als nieuw register.

Donderdag 23 september, Hinsz orgel in de Catharinakerk te Roden

Het orgel kwam tot stand dankzij een legaat van de ongehuwde "bejaerde" mejuffrouw Maria Catharina Hoppinck. Op 5 maart 1776 legateerde zij 10.000 Carolusguldens, voor die tijd een aanzienlijk bedrag.
Na voorselectie en onderhandeling kreeg Albertus Anthoni Hinsz uit Groningen de opdracht voor de bouw van het instrument, bestaande uit twee klavieren en aangehangen pedaal met in totaal zeventien registers, waarvan tien op het hoofdwerk en zeven op he rugpositief. De klavieromvang liep van C tot en met f3 en die van het pedaal van C tot en met d1. Er werden twee afsluiters aangebracht, alsmede twee tremulanten; de windvoorziening bestond uit drie blaasbalgen. Het instrument werd op 7 april 1780 gekeurd door Jacob Wilhelm Lustig, organist van de Martinikerk te Groningen.
Van 1781 tot 1785 werd het instrument onderhouden door Frans Caspar Schnitger jr., daarna door F.C. Schnitger en Heinrich Hermann Freytag en na het overlijden van F.C. Schnitger j.r. door H.H. Freytag, c.q. diens zoon Hermann Eberhard Freytag. Laatstgenoemde heeft tijdens een restauratie tussen 1848-1857 met veel respect voor het oude werk de in de loop van de jaren ontstane gebreken verholpen.
Bij de restauratie werden dispositie en klank niet gewijzigd. Ook de "kamertoon" (de toonhoogte van het orgel) werd niet veranderd.
Na de restauratie door H.E. Freytag kon het orgel er weer tegen en bleef het in de daarop volgende decennia gespaard voor belangrijke ingrepen, zoals die elders vaak plaatsvonden.
Aannemelijk is dat na 1878 de fa. Van Oeckelen het orgel in onderhoud heeft gehad. Gelet op de desolate toestand rond 1930 zal het bij klein regulier onderhoud gebleven zijn.
In 1931 verkeerde het orgel nog in originele staat; een restauratie was echter zeer wenselijk.
In 1932 werd feitelijk groot onderhoud uitgevoerd door de firma M. Spiering te Dordrecht en H. Tijs uit Harenermolen, waarbij helaas het originele karakter van het orgel werd aangetast. Diverse registers werden vervangen of verdwenen uit het orgel zonder dat er nieuwe voor werden terug geplaatst en ook de windvoorziening werd gewijzigd: de drie spaanbalgen met balghuis op de begane grond werden vervangen door een magazijnbalg op de orgelzolder.
Na enkele "wilde" plannen die gelukkig niet werden gerealiseerd, gebeurden er in de jaren 1932 tot 1950 geen ingrijpende zaken.
Uiteindelijk werd op 3 november 1950 een bestek getekend met de Groningse orgelbouwer Mense Ruiter met als doel de originele dispositie te herstellen. De werkzaamheden aan het binnenwerk starten begin 1951 en werden op 20 december 1955 met de officiële ingebruikname van het instrument afgesloten.
Hoewel het instrument redelijk behouden bleef, hebben de werkzaamheden van 1932 en 1950-1955 het orgel geen goed gedaan en was na veertig jaar een nieuwe restauratie noodzakelijk, die uiteindelijk plaatsvond in de periode 1998-2006.
Door adviseur Stef Tuinstra werd op basis een uitvoerig historisch onderzoek een compleet restauratieplan uitgewerkt, dat in fases werd uitgevoerd.
Op 21 november 1998 werd de eerste fase (restauratie van de windladen van het hoofdwerk) met een feestelijke ingebruikname afgerond.

Vanaf half oktober 2004 kon met de tweede fase worden gestart. Er werd onder meer een geheel nieuwe windvoorziening met drie spaanbalgen aangebracht op een nieuwe balgenzolder geplaatst in de zuidbeuk van de kerk, naast restauratie van de windlade van het rugpositief, de register- en speelmechaniek en de klaviatuur, reconstructie van het pedaal klavier in Hinsz-stijl en restauratie van het pijpwerk. Ruim voor Kerstmis 2005 was het orgel weer bespeelbaar; de complete herintonatie kwam in januari 2006 gereed. Op 27 januari 2006 vond de officiële ingebruikname van het gerestaureerde instrument plaats.

Donderdag 23 september 2021, Orgel in de Hervormde kerk te Peize

Het orgel in de dorpskerk van Peize is het oudste in Drenthe en betreft het orgel dat oorspronkelijk in 1631 door Anthonie Verbeek gemaakt werd voor het St. Geertruidsgasthuis in Groningen. Het orgel is in Peize terechtgekomen, nadat de kerkvoogdij via Orgelmakerij Van Oeckelen ter ore was gekomen, dat het orgel van het St. Geertruidsgasthuis te koop stond en gebruik had gemaakt van het aanbod van Van Oeckelen om het orgel gereed te maken en te plaatsen in Peize.
De geschiedenis van het orgel van het St. Geertruidsgasthuis in Groningen gaat terug tot 1631. In dat jaar gaven de voogden van het St. Geertruidsgasthuis opdracht aan orgelmaker Anthonie Verbeeck te Groningen om voor 700 Caroli gulden een orgel te bouwen.
In 1672 raakte het instrument beschadigd door beschietingen van de bisschop van Munster en kon het acht jaar lang niet gebruikt worden. Na herstelwerkzaamheden in 1680 volgde in 1696-1697 een grote verbouwing door Arp Schnitger. Hij voegde een vrij pedaal toe met 5 à 6 stemmen en 3 nieuwe blaasbalgen. De orgelkast werd veranderd en er werden twee pedaaltorens aangebracht door Allart Meijer voor 235 Caroli gulden. Jan de Rijk ontving 10 Caroli gulden voor beeldhouwwerk.
Vanaf 1754 tot 1758 verrichte A. A. Hinsz regelmatig werkzaamheden aan het orgel. Hij verving onder andere het oude borstwerk van Verbeek door een nieuw rugwerk en maakte een nieuwe windlade voor het Hoofdwerk dat nu de omvang C - c3 kreeg. Mogelijk maakte hij ook een nieuwe klaviatuur van dezelfde omvang.
In de jaren nadien vond regelmatig onderhoud plaats en werden werkzaamheden verricht door diverse orgelmakers. Zo werden door de firma Lohman in 1832 de klavieren van rugwerk en hoofdwerk van plaats verwisseld en de Quintadeen 8 in het rugwerk vervangen door een Holpijp 8 In 1900 verving J. Doornbos de Dulciaan 8 op het hoofdwerk door een Trompet 8 en kwam in de plaats van de Quint 3 een Bourdon 16' diskant. In 1936 werd op het pedaal de metalen Bourdon 16 vervangen door een houten exemplaar en werd een nieuwe magazijnbalg gemaakt door Klaas Doornbos orgelmaker te Groningen.
In 1963 werd het orgel gedemonteerd in verband met een aanstaande kerkrestauratie.
In 1973 werd een algehele restauratie van het instrument afgesloten door de firma Gebr. Van Vulpen, orgelmakers te Utrecht, met als uitgangspunt de situatie waarin Hinsz het orgel in 1758 had opgeleverd. Onder meer de volgende werkzaamheden werden uitgevoerd:
- herstel van de kas en ongedaan maken van latere wijzigingen;
- herstel van de dispositie naar de situatie van 1758;
- restauratie van windladen, pijpwerk en mechaniek;
- verplaatsing van de windvoorziening van de toren naar de kerk

Het aantal stemmen bleef gelijk. De Mixtuur 4-5-6 sterk op het hoofdwerk, de Scherp 3 sterk en de Vox Humana 8 op het rugwerk werden nieuw gemaakt; De Dulciaan 8 verhuisde van het rugwerk naar het Hoofdwerk. In 1981 vond een herintonatie plaats door van Vulpen en in 2005 groot onderhoud door orgelmakerij Mense Ruiter.

Vrijdag 24 september 2021, Hinsz-orgel in de Hervormde Petruskerk te Leens

Het orgel in de Petruskerk te Leens werd in de jaren 1733/34 door Hinsz gebouwd. De opdracht daartoe werd verstrekt door Anna Habina Lewe, weduwe Van Starkenborg, collatrix van de kerk van Leens en bewoonster van de borg Verhildersum te Leens.
Hoewel het originele bestek tot nu toe niet is terug gevonden, zijn wel bijzonderheden over de bouw van het orgel te vinden in een kroniek geschreven door schoolmeester Jacob Pieters Beukema, waarin onder meer met betrekking tot het orgel werd vermeld, dat door de orgelmaker een geheel nieuw orgel moest worden gemaakt met drie sleepwindladen van goed droog eikenhout, een voor het manuaal (hoofdwerk) voor tien stemmen, waaronder een Quintadena 16, een voor het rugpositief voor negen stemmen en een voor het pedaal voor zeven stemmen, waaronder een Bourdon 16 en Bazuin 16. De prestantpijpen moesten van zuiver Engel tin worden gemaakt. Naast de bestaande balgen moesten twee nieuwe worden gemaakt. Het orgel kreeg twee handklavieren die koppelbaar waren, in lang octaaf (van C tot en met c3) en een pedaalklavier van C tot en met d1. De aanneemsom bedroeg 3400 gulden. Boven het bestek werd door Hinsz op het pedaal een Roerquint 6 toegevoegd. In afwijking van hetgeen later gebruikelijk werd, was het hoofdwerk bespeelbaar vanaf het bovenste klavier en het rugwerk vanaf het onderste.
Toen het orgel in 1734 werd opgeleverd, was nog niet alle beeld- en snijwerk van het orgel gereed; de voltooiing hiervan volgde in de daarop volgende jaren; de betalingen hiervoor aan Theodorus van der Haven en Caspar Struiwigh liepen uiteindelijk door tot 1742.
Vanaf 1744 tot 1794 was het instrument in regelmatig onderhoud bij Hinsz en zijn opvolgers F.C. Schnitger jr. en Freytag. Nadat door N.A. Lohman in 1821 de balgen waren gerepareerd, vond in 1843-1844 een eerste grote reparatie plaats door Geert Pieters Dik. Het instrument verkeerde toen nog in oorspronkelijke staat. Door Dik werden onder meer de ligging van hoofdwerk en rugwerk omgewisseld, werd een trekkoppeling aangebracht die onder het spelen kon worden bediend, werd de Scherp van het rugwerk vervangen door een Fluit does 2 en de stemming gewijzigd in een gelijkzwevende.
Na werkzaamheden door Van Oeckelen in 1867, waarbij een reparatie van de mechaniek plaatsvond en de Quintadena 16 van het hoofwerk werd getransformeerd in een Bourdon 16, was het in 1922 J. Doornbos die aan het instrument werkte. De frontpijpen werden bij die gelegenheid door nieuwe exemplaren vervangen, de windvoorziening werd aangepast door het vervangen van de spaanblagen in een magazijnbalg en de installatie van een elektrische ventilator; tevens werden wijzigingen in de dispositie doorgevoerd met als gevolg dat de tremulanten verdwenen en de Quint 1 1/3 en de Dulciaan 8 op het rugwerk werden vervangen door respectievelijk een Viola di Gamba 8 en een Clarinet 8.
Een volgende restauratie vond plaats door de firma Van Vulpen en werd op 26 april 1968 afgesloten met de ingebruikname van het gerestaureerde instrument. Dankzij een belangrijke subsidie in 2019 kon voor dat jaar gepland groot onderhoudswerk worden aangevuld met een reconstructie van de windvoorziening bestaande uit vijf spaanbalgen en het aanbrengen van intonatiecorrecties aan het pijpwerk. Een en ander werd uitgevoerd door de Firma Reil te Heerde. Tevens werden tijdens de laatste restauratie de orgelkas en balustrade schoongemaakt en ontbrekend snijwerk door houtsnijder Tico Top bijgemaakt. Op 30 april 2021 werd het gerestaureerde instrument weer officieel in gebruik genomen.

Vrijdag 24 september 2021, Hinsz-orgel en koororgel Bovenkerk te Kampen

<u>Het hoofdorgel</u>
In 1741 kreeg Hinsz het verzoek en bestek op te stellen voor een grote reparatie en uitbreiding van het bestaande orgel in de Bovenkerk te Kampen. Dit orgel werd tussen 1671 en 1676 gebouwd door Jan Slegel III.

Volgens het bestek van 21 december 1741 zouden onder meer de volgende werkzaamheden door Hinsz plaatsvinden:
- het maken van nieuwe windladen voor het hoofdwerk, bovenwerk en rugwerk met een omvang van 49 tonen (C tot en met c3);
- reparatie van het oude pijpwerk, voor zover dat opnieuw gebruik werd;
- het maken van een nieuwe Trompet 16 en 8 voet voor het hoofdwerk;
- het vervangen van de Cornet op het rugwerk door een Dulciaan 8
- het maken van een nieuw klaviatuur; het pedaal met een omvang C-d1 moest worden aangehangen aan het hoofdwerk en zou geen zelfstandige registers krijgen;
- het maken van zeven nieuwe blaasbalgen;
- het aanbrengen van twee nieuwe tremulanten.

De aanneemsom bedroeg 3000 Caroliguldens, die in april 1742 werd verhoogd met 250 Caroliguldens in verband met de plaatsing van een Prestant 8 in plaats van een Prestant 4 in het rugwerk. Nadat aan de bestaande kas bij de demontage van het oude orgel gebreken waren geconstateerd, kreeg Hinsz aanvullend opdracht om een tekening voor een nieuwe kas te maken. Een en ander had tot gevolg dat de aanneemsom nogmaals werd verhoogd, omdat in de nieuwe kast meer pijpen in het front kwamen te staan. Het beeldhouwwerk voor de nieuwe kas zou worden verzorgd door Caspar Struiwigh. De keuring van het orgel vond plaats op 10 oktober 1743.
In 1788 werd het orgel door F.C. Schnitger jr. en H.H. Freytag uitgebreid met een zelfstandig pedaal van acht registers, waarvoor in de kast door Hinsz al ruimte was gereserveerd. Daarnaast werd er buiten het bestek een borstwerklade aangebracht met drie registers, werd de Dulciaan 8 van het rugwerk verplaats naar het borstwerk en werd op het rugwerk op de vrijgekomen plaats een Fagot 16 aangebracht.
In de negentiende eeuw werkten diverse orgelmakers aan het instrument, waarbij in 1866 door werkzaamheden van de Kamper orgelmaker Zwier van Dijk het borstwerk een eigen klavier kreeg en diverse registers werden toegevoegd. Zijn neef Jan Proper breidde dispositie in 1898 uit met een Vox Célèste 8.
In 1957 werd het orgel in verband met kerkrestauratie gedemonteerd en opgeslagen op de zolder van de Broederkerk in Kampen. Nadat in 1965 de kerkrestauratie grotendeels gereed was, kon worden begonnen met de restauratie en wederopbouw van het instrument. De restauratie die door de firma Bakker en Timmenga uit Leeuwarden in de periode 1972-1975 werd uitgevoerd, had als uitgangspunt de situatie van het orgel in 1790, maar met behoud van het vierde klavier en enige registers uit de negentiende eeuw. Deze vonden hun plaats op een tweede bovenwerk, dat bespeelbaar werd vanaf het zelfde klavier als het eerste bovenwerk.
De klaviatuur werd geheel vernieuwd in de stijl van Hinsz, met als voorbeeld de klavieren van de Martinikerk te Groningen. Op 13 december 1975 werd het gerestaureerde instrument weer officieel in gebruik genomen.
In het voorjaar van 2000 werd door de firma Gebr. Reil het gehele orgel schoongemaakt en op aanspraak en egaliteit gecontroleerd. Alle zeven keilbalgen werden bij die gelegenheid aangesloten op de windmachine, de mechanieken zorgvuldig bijgesteld, de tremulanten verbeterd en waar nodig werden reparaties uitgevoerd.
In 2016 tenslotte werd door de firma Reil een nieuw pedaalklavier geplaatst, dat vier centimeter lager ligt dan het oude.

<u>Het Koororgel (info ontleend aan de website van de Bovenkerk)</u>

Het koororgel kon worden gerealiseerd dankzij een schenking van Henk Stoel, een inwoner van Kampen. De gebroeders Reil kregen de opdracht voor het maken van een barok-orgel in de stijl van rond 1700. Het instrument is op 440 Hz gestemd, om samenspel met andere instrumenten en ensembles mogelijk te maken. In februari 1999 begon de opbouw van het orgel in de kerk, waarna het op 27 mei in gebruik kon worden genomen.
Het instrument heeft 29 registers: 12 op het Hoofdwerk, 10 op het Bovenwerk, 6 op het Pedaal. Het 29ste register is een Klaroen, die boven op het dak van het Bovenwerk is geplaatst. De Klaroen wordt bespeeld via een derde klaviertje (vanaf c1).

De kas is zodanig gemaakt, dat alles wat aan resonantie wordt ontwikkeld door het pijpwerk in de kas wordt versterkt en omgezet in klank.
Ten aanzien van bovenwerkwindlade geldt als bijzonderheid, dat deze geen apart onderdeel is in het orgel, maar een deel van de kas. De bovenkas staat op de windlade; de meeste frontpijpen staan op de lade, waardoor er nauwelijks conducten zijn aangebracht.
Voor het pijpwerk heeft het Bader-orgel van de St. Walburgiskerk in Zutphen als voorbeeld gediend. Het pijpwerk is op dikte gegoten en gehamerd. Daarna zijn de hamerslagresten van de frontpijpen verwijderd en zijn deze voorzien van tinfolie. De pijpen zijn gemaakt zonder kernsteken; de tongwerken zonder lood- of leerbeleg.
De windvoorziening voor het orgel is ondergebracht in een kelder die onder het orgel is gemaakt.
Het koororgel is qua stemming niet afgestemd op het Hinsz-orgel, zodat samenspel met het hoofdorgel niet mogelijk is.

Selectie van geraadpleegde literatuur en gegevens:

Encyclopedie Het historisch orgel in Nederland;
W.J. Dorgelo Hzn: Albertus Anthoni Hinsz, orgelmaker;
J. Jongepier e.a.: Een konstkundig orgelmaker. Enkele bijdragen over het werk van de orgelmaker Albertus Anthoni Hinsz (1704-1785);
Dr. A.J. Gierveld: Het Hinsz-orgel te Leens;
A. van Nes, H. Boerema e.a.: Het Hinsz-orgel in de Catharinakerk te Roden;
C. de Rouwe e.a.: Een orgel in de steigers, de restauratie van het Hinsz-orgel in de Martinikerk van Bolsward 2015-2016;
C. van der Poel: Reconstructie: Twee eeuwen Hinsz-orgel in de Grote Kerk van Harlingen;
Diverse artikelen over de restauraties van de orgels te Midwolda, Loppersum, Harlingen en Leens in de tijdschriften “Het Orgel” en de “Orgelvriend”;
Diverse artikelen op Internet;
Gegevens uit de Orgeldatabase.

Roel, juli 2021

==========